

Sarjakuvat opetuksessa

ERÄS luontevimmista menetelmistä kuvan ja tekstin yhdistämiseen ovat sarjakuvat. Niitä onkin käytetty hyväksi myös erilaisissa opetustarkoituksissa. Yleisintä sarjakuvien opetuskäyttöä on ollut tietävästi USA:ssa ja Kiinan kansantasavallassa. USA:han on maa, joka synnytti nykyaikaisen sarjakuvan ja lisäksi suuren englantia taitamattomien siirtolaisjoukkojen opetuksessa on tarvittu paljon kuvia käytäviä opetusmenetelmiä, joten siellä sarjakuvien käyttö on ollut tavallaan luonnollinen vaihtoehto.

Kiinan kieli puolestaan on kehittynyt suorasta kuvallisesta ilmaisusta, joten sarjakuvat eivät ole olleet liian kaukana sikäläisestääkään kulttuuriperinnöstä.

Suomessa sensijaan tilanne on ollut toinen. Sarjakuvia kohtaan on esiintynyt kielteisistä ennakoosenoitumista ja sisältöön kohdistunut kritiikki on usein laajennettu kohdistumaan koko ilmaisumuotoon. Luultavasti ainakin osittain näistä syistä sarjakuvia on Suomessa käytetty suhteellisen vähän opetuksena.

Kokonaan sarjakuvia ei ole Suomen kouluissaakaan voitu unohtaa. Nehän kuuluvat kiinteästi siihen ympäristöön, joka vaikuttaa oppilaiden elämään. Esimerkiksi joukkotiedotuskasvatuksen yhteydessä kaupallisia sarjakuvia on katsottu parhaaksi käsitellä kriittisessä hengessä.

Tähän suuntaan opetuksen päämääriä ainakin hahmoteltiin aikoinaan peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietinnässä. Tosin on huomattava, että tämän mietinnön toisessa osassa suositellaan nuorimmille oppilaille "kuvasarjojen" lukemista äidinkielen opetuksen yhteydessä. Tämän toiminnan tarkoituksena on havaintokykyjen kehittäminen.

Hyvä huono sarjakuva

Kaupalliseen – ja muunkinlaiseen – sarjakuvatuotantoon on tietysti hyvä suhtautua kriittisesti, mutta jos tarkastelun ainoana sisältönä on yleinen tuomitseminen, on mielestäni asiaa lähdetty tarkastelemaan liian kapeasta näkökulmasta. Sarjakuvat ovat kuitenkin vain eräs ilmaisumuoto, joka sinänsä on yhtä hyvä tai huono kuin mikä muu ilmaisumuoto tahansa.

Sarjakuvamainen ilmaisumuoto soveltuu toisiin käyttötarkoituksiin paremmin, toisiin huonommin. Sitä voidaan käyttää tietynlaisissa opetustarkoituksissakin – aivan samoin kuin esimerkiksi elokuvalla, sanomalehdille tai televisiolle ominaisia ilmaisumuotoja.

Opetuksessa voidaan käyttää joko tietoisesti opetuksen apuvälineiksi suunniteltuja sarjakuvia, tai sitten normaalista tarjonnasta valittuja jollakin tavoin opettavaan aineeseen soveltuvia sarjakuvia.

USA:ssa on valmistettu sarjakuvia varsinkin englanninkielen opetuksen tarpeisiin. Tunnetutkin sarjakuvalehtien kustantajat ovat valmistaneet tällaisia opetusmateriaaleja. Esimerkiksi Archie graphics re-

Eräissä tutkimuksissa on todettu, että tiedon muistissa säilymisen kannalta kuvan ja tekstin esittäminen yhdessä on huomattavasti tehokkaampaa kuin niiden esittäminen erikseen.

Kun kuva ja teksti yhdessä esiintyessään ikään kuin jäsentävät toisiaan, niiden sisältöjen välille muodostuu yhteyksiä. Yhteyden jomman kumman puoliskon muistaminen voi riittää palauttamaan mieleen tavoitellun kokonaisuuden.

ading center on sisältänyt joukon sarjakuvalehtiä ja niiden pohjalta tehtyjä päätteilykykyä ja sanavarastoa testaavia kysymyksiä.

USA:sta on myös peräisin idea valmistaa kielenopetusta varten kaksikielisiä sarjakuvalehtiä. Niissä sama sarjakuva on julkaistu kahteen kertaan, esimerkiksi englanniksi ja espanjaksi tekstilitettynä.

Kielenopetuksen tarkoitettujen sarjakuvien lisäksi USA:ssa on julkaistu sarjakuvia ainakin uskonnon opetuksen, ammatinvalinnan opetuksen ja terveyskasvatukseen käyttöön.

Entä jos tarina ei vedä?

Nämä opetusarjakuvat saattavat olla kylläkin sinänsä moitteettomia (oletettavasti niiden teossa on käytetty apuna alan ammattitietoutta), mutta sarjakuvina ne eivät välttämättä toimi hyvin. Esimerkiksi voidaan ottaa *Regents illustrated classics* -sarja, joka ilmestyi vuonna 1981. Siihen sisältyy useita kirjallisuuden klassikoita sarjakuvasuovituskina ja vihkosten esipuheissa ilmoitetaan tarkoituksena olevan englanninkielen opiskelijoiden vierottaminen sanakirjan käytöstä lukemisen apuna.

Kyseessä on aivan mainio päämäärä. Helposti luettavissa oleva sarjakuva voi hyvinkin antaa mahdollisuuden

kielitaidon sujuvuuden kehittämiseen. Nämä Elaine Kirnin tekemät sovitukset klassikoista lienevät sinänsä tähän tarkoitukseen sopivia. Perussanavarasto, joka lukemiseen tarvitaan, on sopivan matala aloittelijoille (esim. 500 sanaa Melvillen *Moby Dickissä* ja 750 sanaa Poen *The Gold Bug and Other Stories* -kirjassa).

Sen sijaan tarinoiden sovitaminen sarjakuvamuotoon on epäonnistunut täysin. Kertomukset ovat vain kirjojen juonten luurankomaisia luetteloita ja piirrosten taso on huonoa harrastelijaluokkaa. Esimerkiksi Edgar Allan Poen novellien "opetukselliset" sovitukset ovat selvästi huonoimmat hänen kertomustensa sarjakuvasuovitukset, jotka olen koskaan nähnyt.

Tämä on jo melkoinen suoritus kun otetaan huomioon, että Poe-sovituksia on sentään tehty vaihtelevantasoisin kauhu-sarjakuvalehtiin lähes lukemattomasti. Kuitenkin näitä Regentsin kuvitettuja klassikoita ilmeisesti on todella käytetty opetukseen (ainakin niitä on hankittu esim. Tampereen yliopiston kasvatus- ja kielitieteellisten laitosten kirjastoon). Tästä huolimatta uskallan epäillä, että ne eivät lukukokemuksina ole erityisen ylentäviä.

Samantapaisia ongelmia on esiintynyt esimerkiksi sellaisten ranskalaisten dokumentaarista esitystapaa lähestyvien sarjakuvien kohdalla, joita Suomessakin on jonkin verran ilmestynyt, kuten Otavan julkaisema albumisarja *Historian suuret*

seikkailut. Ne tosin kertovat ulkoisesti tyylikkäässä muodossa kohteenaan olevan tapahtumasarjan, mutta lopputulos on kuitenkin lattea.

Voidaan epäillä, pystyvätkö tällaiset sarjakuvat saavuttamaan sitä päämäärää, joka niiden opetuskäyttöön soveltamiseen vaikuttavaa: Sarjakuvien kautta oppilaiden pitäisi innostua "vakavasta" aiheesta, johon he eivät kenties muuten tuntisi vetoa. Kun opetuksellisen sarjakuvan ilmaisu on järkevä verrattuna vapaa-aikana kulutettuihin sarjakuviin, ei sarjakuvamuodosta itsestään liene suurtakaan apua opetuksessa.

Sarjakuvien käyttö tietojen "peiteltyyn" välityksen on lisäksi mielestäni hieman vilpillisen tuntuista. Sarjakuvia ei tässä tilanteessa käytetä ilmaisumuotona toimivuuden vuoksi, vaan sen takia, että koulujen oppilaat pitävät niistä. Tähän saattaa sisältyä jopa jollakin tavoin ylimielistä suhtautumista sarjakuviin. Ylimielisyyttä tuntuu liittyvän ainakin sellaisiin opetuk-

Nuortimo

sellisiin sarjakuviin, jotka on kirjoitettu tai piirretty huonosti. Monista "kuvitetun klassikoiden" versioista löytyy todellakin runsaasti karmasevia esimerkkejä tästä ilmiöstä.

Toimivat tietokirjat

Huomattavasti parempia yrityksiä sarjakuvamuodon soveltamiseen opetuskäyttöön ovat olleet ne kirjat, joissa on käsitelty eräiden historian henkilöiden elämää ja ajatuksia vapaamuotoisesti kuvitetuna. Niitä julkaistiin useilla kielillä ja suomeksikin ilmestyivät ainakin *Einstein aloittelijoille* ja *Marx aloittelijoille*. Samaa tyyliä edustaa suomeksi vuonna 1986 julkaistu neuvostoliittolainen *Venäjän valankumous – miten se tapahtui?*

Näissä teoksissa on käytetty ammattitaitoisia piirtäjiä ja aihepiirejä on käsitelty varsin perusteellisesti. Voidaan kyllä kysyä, onko lopputulos enää sarjakuvaa. Helposti tulee mieleen, että kyseessä on vain tavallista runsaammin kuvitetut tietokirjat. Niissä on kyllä käytetty sarjakuville ominaisia kerronnan elementtejä – puhekuplia, vauhtiviivoja, jne, mutta teksti tuntuu kuitenkin olevan määräävässä asemassa kuviin nähden.

Yksittäisiä puhtaasti dokumentaarisia sarjakuviakin on tuotettu eri puolilla maailmaa. Hyvänä esimerkkinä tulee mieleen Kemian kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1985. Niitäkin voitaisiin käyttää ope-

tuksen tukena. Osin myönnettävä, että tällä alueella sarjakuvilla saattaisi olla enemmänkin annettavaa kuin tähän mennessä on esiin tullut.

Dokumentaariset sarjakuvathan ilmes-tyivät alunperin USA:n sanomalehtiin tietynlaisena vastauksena sille syytökselle, että lehtien sarjakuvavivut tarjosivat vain "arvotonta" viihdettä. Näiden dokumentaaristen sarjakuvien tarjoama tieto oli kuitenkin luonteeltaan hyvinkin irrallista ja triviaalia. Se vain NÄYTTI "arvokkaalta". Tällaiset lähtökohdat ovat saattaneet häit- tää dokumentaaristen sarjakuvien kehitystä.

Puhtia maan alta

Oireellista on, että parhaat näkemäni valistustarkoituksessa tehdyt sarjakuvat ovat ilmestyneet USA:ssa suurten kustantamoiden ulkopuolella – ns. underground-julkaisuissa. Tunnetuin underground -opetusarjakuva julkaisu lienee vuonna 1972 ilmestynyt *Facts o' life sex education funnies*. Useat underground-piirtäjät tekivät siihen humoristisia tarinoita, joihin sisältyi asiallista informaatiota ehkäisystä ja sukupuolitaudeista.

Aivan erilainen lukukokemus muodostuu esimerkiksi *Slow Death* -lehden numerosta 10 (vuodelta 1979), jossa äärimmäisen iljettävien yksityiskohtien avulla tuotiin esiin informaatiota USA:n teollisuuden ja terveydenhoidon yhteisistä intresseistä. Näissä underground-sarjakuvissa tieto on saatu sovitettua varsin saumattomasti sarjakuvatarinoiden yhteyteen – osaksi samaa kokonaisuutta. Kaiken lisäksi näissä esimerkiksi otetuissa lehdissä julkaistut sarjat ovat sarjakuvinaikin varsin onnistuneita.

Voisi epäillä, että tässä on "epävirallisiin" tuotteisiin saatu investoituva enemmän luovuutta kuin suurten kustantajien opetusarjakuviin, koska vastaanottajkin on haettu instituutioiden ulkopuolelta. Ne tuotteet, jotka on jo suunnitteluvaiheessa muokattu tiettyjen instituutioiden (esim. koulujen) oletettujen tarpeiden mukaiseksi, eivät anna toteuttajilleen kovinkaan suuria luovia vapauksia. Niitä saattaisiin kuitenkin tarvita – varsinkin kun tiedot esitetään sarjakuvatarinan muodossa. Sarjakuvatarinan kun tulisi olla jollakin tavoin *MIELENKIINTOINEN*.

Suomessa ei opetuskäyttöön tarkoitettuja sarjakuvia olla tehty mitenkään systemaattisesti. Tuorein esimerkki lienee *Harri Vaalio Maailman jännin päivä*, joka opastaa koulunkäyntiä aloittavia lapsia.

Kuvitetut oppikirjat

Sarjakuvan ilmaisukeinoja käytetään toisinaan myös aivan normaaleissa oppikirjoissa. Ikävä kyllä on todettava, että oppikirjakuvituksen yleistä ei Suomessa viime vuosina ole ollut kovinkaan kehuttava. Yleensä nykyisen kuvituksen kuvat ovat verrattavissa nopeasti tuotettuun mainosgraafiikkaan. Sarjakuvapiirtäjien laajempi käyttö oppikirjojen kuvitustyössä saattaisi kyetä terävöittämään niiden visuaalista ilmettä.

Opetuksessa voidaan käyttää hyväksi myös tavallisia sarjakuvia, joiden tuotannossa ei opetuskäyttöä alunperin olla ajateltu. Ne voisivat soveltua tietynlaisiksi

oheislukemistoiksi. Vieraan kielen opetuksen sarjakuvat soveltuvat erinomaisesti, koska kuva helpottaa tekstin ymmärtämistä. Tästä syystä esim. peruskoulun opetussuunnitelmakomitean II osamietinnössä suositellaan sarjakuvalehtiä oheislukemistoiksi ensimmäisen vieraan kielen opetukseen.

Tavallisen amerikkalaisen sarjakuvalehden on todettu sisältävän n. 5000 sanaa ja melko laajan sanavaraston. Sellaisen pystyy lukemaan melko vaatimattomallakin kielitaidolla suhteellisen nopeasti – ja samalla tarinan ymmärtäminen antaa lukijalle väliä palkkiota ponnisteluista. Normaali sarjakuvalehdet saattaisivat olla tällaiseen tarkoitukseen jopa parempia opetusvälineitä kuin varsinaiset opetuskäyttöön tuotetut sarjakuvat. Ainakin niissä useammin on käytetty korkeatasoista graafista ilmaisua tarinan kertomiseen.

Sarjakuvat sopivat myös kielen opettamiseen aikuisille. Tietävästi USA:ssa on yliopistotasolla jopa kokeiltu suomen opettamista Muumi-sarjakuvan avulla.

Jo muinaiset roomalaiset...

Toinen mahdolliselta tuntuva tavonmaisten sarjakuvien käyttöalue on historian opetus. On olemassa useita historiallisia seikkailusarjakuvia, jotka huolellisesti esitetyillä yksityiskohdillaan pyrkivät luomaan seikkailulle realistiset kehukset.

Historian oppikirjat sisältävät yleensä vain tietoja keskeisimmistä historian tapahtumista ja erilaiset yksityiskohdat ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Kuitenkin oppilaat tarvitsivat myös jonkinlaista konkreettisempaa kosketusta historiaan. Sarjakuvat saattaisivat tarjota mahdollisuuksia tähän. Sarjakuvien tuki liittyy tiettyä historian popularisointia. Niissä voidaan tuoda historia esille muunneltuna tämän päivän kuluttajan käsitelmäjärjestelmään sopivaksi.

Tuloksena on se, että sarjakuvissa yleensä nykyihmisen psyykellä varustetut henkilöt seikkailevat menneisyyden fyysisissä puitteissa. Historialliset sarjakuvat rakentuvat yleensä myös yksilöiden toiminnan korostuksen varaan. Tämä piirre on johdettavissa kaupallisten sarjakuvien tavasta käyttää sarjakuviansankareita tarinoiden keskipisteinä. Tosin tämä tapahtumia yksilöllistävää esitystapa saattaa helpottaa annetun informaation muistamista.

Kenties kuitenkin hyödyllisin historiallisen sarjakuvan muoto olisi *Asterixin* tapainen humoristinen ja vapaasti historiaa käsittelevä esitys. Tämänkaltaisen sarjakuvan lukija ei kovin helposti voi joutua sen harhan valtaan, että seuraa todellisten tapahtumien kronikointia. Esimerkiksi *Asterixin* humorin perustuu suurelta osaltaan juuri sille, että lukija pystyy erottamaan historiaan ja nykyaikaan kuuluvan käsitteistön toisistaan.

Oheislukemiston ongelmat

Maailmassa on julkaistu niin paljon sarjakuvia, että etsimällä todennäköisesti voisi löytää niistä oheislukemistoja useampiinkin aineisiin. Ainoa hankaluus on se, että suomeksi hyväntasoisia ulkomaisia sarjakuvia julkaistaan varsin epätasaisesti – ja valinnat näyttävät usein lähes satunnaisilta.

Tilanteen ollessa tämä, on ainoastaan kielten opetukseen tarjolla laajempi valikoima käyttökelpoisia sarjakuvia. Pahin puute tietenkin sisältyy siihen, että opetuksen oheislukemistoiksi soveltuvia suomalaisia sarjakuvia on olemassa erittäin vähän. Joitakin käyttökelpoisia kotimaisia tuotteitakin kuitenkin löytyy. Esimerkiksi *Mämmilä* voisi sopia havainnolliseksi esimerkiksi kansalaistaidon opetukseen.

Ei tietenkään ole kovin järkevää olettaa, että sarjakuvia käytettäisiin kaiken-tyyppisessä opetuksessa. Kyseessä on vain eräs tekniikka tietojen välitykseen.

Sarjakuvia on käytetty kenties eniten hyvin käytännönläheisten ja melko yksinkertaisten asioiden opettamiseen. Varsinkin alkeisopetuksen piirissä sarjakuvilla on ollut oma sijansa ja asennekasvatukseen sarjakuvia on käytetty hyvinkin paljon esimerkiksi terveys- ja raittiuskasvatuksessa. Sarjakuvailmaisuus kykenee suureen selkeyteen, joten niihin sisällytetty informaatio voi tavoittaa hyvinkin nuoret henkilöt.

Muistakaa sarjakuvan monipuolisuus

Teoksessaan *Tecknade serier i undervisningen* Erling Frick väittää, että sarjakuvat eivät sovellu kovin abstraktien ajatusten välittämiseen, ellei näitä ajatuksia voida jollakin tavoin tulkita konkreettisemmiksi. Tässä suhteessa sarjakuvat eivät näyttäisi olevan kovin taloudellisia ilmaisuvälineitä. Periaatteessa muutamilla tekstiriveillä selvitettävissä oleva asia vaatii sarjakuvaksi muutettuna useita sivuja.

Näin tietysti on, jos "sarjakuvan" käsite määritellään perinteisesti eli siten, että siihen sisältyvät vain tietynlaiset juonelliset kertomukset. On olemassa myös sarjakuvia, jotka muistuttavat lähinnä kuvitettuja esseitä. Niissä voidaan hyvinkin monitahoisella tavalla kuvittaa abstrakteja käsitteitä.

Näitä "epäsarjakuvamaisia" sarjakuvia on esiintynyt varsinkin underground-julkaisuissa. Mielestäni ne ainakin osoittavat sarjakuvan tiettyjä piiloon jääneitä mahdollisuuksia.

Tavanomaisiin sarjakuvamuotoihin saattaa liittyä myös oppimista haittaavia piirteitä. Sarjakuvan juoni voi viedä lukijan huomion pois asiasta, jota hänelle on tarkoitus opettaa. Puhtaasti dokumentaarinen sarjakuva vaatii lukijalta kenties hieman enemmän kuin normaali pila- ja seikkailusarjakuvat, mutta samalla sen avulla on mahdollista tarkastella kohteena olevia kysymyksiä perusteellisemmin.

Ei tosin pidä väheksyä tarinan sankareihin tapahtuvan samaistumisen merkitystä oppimisen kannalta perinteisen viihdesarjakuvan muotoja käytettäessä. Tehokkain sarjakuvan muoto opetuksen tarkoituksiin saattaisi olla dokumentaarista ja fiktiivistä esitystä yhdistävä muoto. Tällainen kahdelta suunnalta kohdettaan tarkasteleva sarjakuva on esimerkiksi Keiji Nakazawan *Hiroshiman poika*.

Pekka Manninen

Lähdeteoksia:

- Duke, J.S. (1979) *Children's books and magazines - A market study*. Knowledge industry publications, New York.
Frick, E. (1977) *Tecknade serier i undervisningen*. Liberläromedel, Kristianstad.